

2. Reclădirea valoroaselor construcții arhitectonice „Johanneum” și „Stallhoff”;

3. Încadrarea vestibulului rămas din „Palatul Cosel” în noua fațadă a bisericii Frauenkirche;

4. Reparația clădirilor de la capul lui Rampische-strasse — singurele case baroc existente în Dresda — și

5. Încadrarea, în forma corespunzătoare, a fațadelor construcțiilor noi învecinate. Problema cea mai însemnată o formează însă reclădirea bisericii Frauenkirche, „dominanta arhitectonică din această parte a orașului”.

Ridicarea ei trebuie să se facă pe același loc, intrucât temelia s-a păstrat și poate suporta noua construcție, „printr-un sîmbure de oțel și beton”, și prin „inele” din același material. Această metodă a întrebuițat-o parțial și constructorul ei, George Bähr, după cum s-a folosit și la cele două renovări ale bisericii. De la ultima renovare au rămas unele date precise (dimensiunile părților, a pietrelor), ceea ce poate face cu puțință reclădirea ei fidelă. Reconstrucția bisericii Frauenkirche se impune și prin aceea că este una dintre cele mai originale, mai însemnate și mai mari clădiri arhitecturale istorice și în același timp cel mai important monument istoric al arhitecturii protestante. Tot atât de necesare sînt apoi și reconstrucțiile Johanneum-ului, singura clădire a orașului din vremea Renașterii, cu scara sa liberă în stil baroc și „Stallhoff”, cu pictură Renaissance.

O problemă de asemenea importantă și legată de reconstrucția clădirilor din cartierul bisericii Frauenkirche este aceea de a i se asigura și o viață economică și socială, pe lângă rolul de cartier de locuințe și de cultură.

De aceea necesitatea de a se ridica aici hoteluri mijlocii, ospătării, prăvălii, mici ateliere, ș.a. „care să ridice pulsul vieții”. Firește că aceste clădiri vor trebui încadrate în arhitectura ansamblului.

În interesul circulației, vor mai trebui apoi să se facă drumuri de liberă trecere de la vest la est și de la nord la sud, suprimîndu-se chiar și unele străzi — ca cea de la sud de „Albertinum” — pe locul căreia s-ar putea amenaja o zonă verde cu pomi.

Putem ajunge la stilul vechi? — este întrebarea principală pe care și-o pune autorul articolului. Este vorba firește de reconstituirea în stilul baroc a clădirilor. Lucrul acesta nu va fi chiar așa de ușor, pentru că au rămas prea puține detalii ornamentale (portale, bucăți de balconașe, colțuri de piatră, grilaje de fier etc.) cu care să se poată reda bogăția ornamentală exuberantă a splendidelor clădiri de arhitectură prin excelență barocă, ca „Britisch Hotel” și „Hotel de Saxe” (de George Bähr) sau „Harmonie - Gebäude” cu cele două curți frumoase și cu vestita „Semper-Saal”. Printr-o aliniere în formele arhitecturale tradiționale ale Dresdei, prin intercalarea de clădiri anume construite, prin coloratura specială a construcțiilor noi etc.

s-ar putea da totuși centrului orașului o imagine care să fie apropiată cu cea din trecut.

„Planuri noi” — este ultimul capitol din lucrarea ce o sintetizăm. Noul se vede în însuși planul de la p. 170. Prin cele șase străzi radiare care duc spre ea, se vede în primul rînd cu cît efect este introdusă în tot cartierul și ținuturile împrejmuitoare, biserica Frauenkirche. Spre a se micșora golul din jurul ei, urmează să se construiască mai întîi cafeneaua de la sud de biserică. O altă clădire nouă, prevăzută în vecinătatea ei mai imediată, este „Institutul pentru toate sorturile operelor de artă manuală”, ce va păstra astfel tradiția orașului de artă, care este Dresda. În Piața nouă dincolo de cafenea, se va construi un hotel de mărime mijlocie, iar alături marea „Casă a asociației”. Piața va avea, ca și altă dată, clădiri cu 5 ½ etaje, străzile 4 etaje și curtea dinspre Augustusstrasse 3 etaje. Străzile noi sînt mai largi decît cele din trecut, pentru a se păstra proporția dintre stradă și piață. S-a evitat la ele — după cum am mai spus — alinierea dreaptă, spre a corespunde astfel și din acest punct de vedere vechiului plan al Dresdei. O notă nouă în plan, față de trecut, o mai formează și numeroasele spații verzi dîndărătul frontului caselor.

Încheiem *sinteza* noastră asupra articolului prof. Oswin Hempel cu însăși dorința acestuia „reconstrucția centrului Varșoviei și a străzilor întregi din alte orașe ale Poloniei populare — să fie un exemplu pentru refacerea cartierului bisericii Frauenkirche „sîmburele” baroc al Dresdei...”. Fie ca lucrări de felul celor ce se efectuează în orașul Dresda să ne îndemne și pe noi.

C. V. Pușcașu

Îmbolnăvirea și degradarea picturii vechi în frescă și metodele de restaurare, Moscova, dec. 1953. (trad. C.S.A.C. dos. 702, p. 35, 4).

După introducere, articolul cuprinde capitolele următoare: despre tehnica picturii în frescă; îmbolnăvirea și deteriorarea stratului de tencuială; îmbolnăvirea și deteriorarea stratului de culori al picturii; metodele de restaurare; curățirea picturii în frescă; consolidarea grundului în frescă și consolidarea stratului de culori.

Restaurarea științifică a picturii murale de pe monumentele rusești a început după Octombrie 1917, cînd au luat ființă „Atelierele centrale de stat pentru restaurare” sub conducerea lui I. N. Grabor. În același sens se lucra mai tîrziu și la „Galeriile de Stat Tre-tiakov”. Dar măsurile cele mai bune s-au luat prin hotărîrea Guvernului Sovietic din 14 octombrie 1948, care a dat o atenție deosebită organizării unei bune păstrări a monumentelor vechi de artă. Astăzi este

organizat un „atelier central de proiecte și restaurare pe lângă Ministerul Construcției Orășenești, care execută lucrări mari de restaurare a monumentelor cu pictură monumentală”.

Metoda de restaurare privește pentru fiecare caz în parte „proprietățile materialului din care e făcut monumentul, regimul său de păstrare, formele lui de îmbolnăvire și cauzele ce le provoacă”. E vorba deci de „munca în comun a chimistului tehnolog specialist și a restauratorului”.

Tehnica picturii în frescă. Fiecare monument de pictură monumentală este compus din : perete, grund și coloranți — aceștia din urmă fiind alcătuiți din culori și lianți. „În cercetarea cauzelor și determinarea caracterului îmbolnăvirii picturii murale trebuie avut în vedere sistemul și materialul de zidărie al peretelui, compoziția și procedeul de depuneri al grundului sub pictură, felul de coloranți, procedeul de combinație al stratului de culori cu grundul, de asemenea și particularitățile climaterice, topografice etc. ale locului unde se găsește monumentul. La fel, se are în vedere și regimul său de păstrare.

Fresca este pictura cu culorile dizolvate în apă de var pe grundul - tencuială bine șters și puțin uscat, dar încă umed. *Tempera* este pictura cu culorile diluate într-o compoziție de clei (nu de ulei), pe grundul - tencuială uscată. Culorile din pictura veche erau minerale, iar lianții : „cleiul de răsură”, „cleiul de brinză”, „cleiul din griu”.

Durabilitatea frescei este în funcție de durabilitatea carbonatului de calciu în care s-au solidificat vopselele și care a pătruns în suprafața grundului-tencuială. Durabilitatea picturii în tempera depinde de coeziunea dintre pojghița de protecție care se formează la suprafața grundului-tencuială când face priză uscându-se și liantul de clei.

Cauzele principale ale distrugerii picturilor murale vechi sînt : mai întîi păstrarea necorespunzătoare a clădirilor și în al doilea rînd însăși învechirea materialelor. Pentru pictura în frescă, maladiile sînt ale stratului de tencuială și ale stratului de culori — ambele strîns legate între ele.

Îmbolnăvirea și deteriorarea stratului de tencuială. Formele cele mai des întîlnite sînt următoarele : crăpăturile (de 3 feluri), dezlipirea de zidăria pereților a fragmentelor de tencuială pictată în frescă, umflarea și corojirea tencuiei, deteriorări mecanice și deformările stratului de tencuială îndeosebi din cauza umidității permanente.

Îmbolnăvirea și deteriorarea stratului de culori al picturii se impart în două grupe : cele provocate de fenomene mecanice — și cele care sînt rezultatul unor fenomene fizico-chimice, biologice și bacteriologice. Din prima grupă fac parte : fărîmițarea stratului de culori pe marginea crăpăturilor și a altor deteriorări ale tencuiei, urmele de răzuire a „restaurărilor”

făcute sau zgîrieturile retușărilor sau picturile noi (mai ales cele cu ulei), tencuirea sau spoirea cu var etc.

În grupa a II-a intră în primul rînd eflorescențele de săruri, ciupercile, mucegaiurile etc., care sînt provocate în primul rînd de umezeală. Urmează apoi pulverizarea (măcinarea), bășicarea și cojirea, întunecarea frescei prin depunerile de praf, afumarea guanoului păsărilor și lilieciilor (îndeosebi în sudul Uniunii Sovietice), fărîmițarea de-a lungul conturului picturii (în Georgia) etc. La un monument arhitectural nu întîlnim însă numai o singură maladie, ci apar de regulă mai multe, toate legate între ele, de unde și greutatea mari de restaurare.

Metodele de restaurare. În Rusia țaristă, restaurarea picturii însemna restaurarea ei în forma inițială, cu adăogarea a tot ce s-a pierdut. Lucrarea trebuia să fie aprobată de Societatea de Arheologie. Procedeul ei neștiințific a făcut ca să se piardă multe monumente unice ale picturii ruse. Renumit a fost prin astfel de lucrări atelierul lui Safonov din Paleha.

După Marea Revoluție, școala lui I. N. Grabor susține principiul nerestaurării complete a monumentelor de pictură veche și numai dezvelirea, consolidarea și tratarea lor. Am arătat mai sus că în acest sens se lucra la „Atelierele Centrale de Stat pentru restaurare” și la „Galeriile de Stat Tretiakov”. În cazuri speciale, școala lui Grabor admitea însă și metoda „fragmentației”, adică completarea locurilor pierdute, cu tonuri neutre. Astăzi este în vigoare metoda de a nu se restaura pictura veche pierdută, iar problema pierderilor se hotărăște de Consiliul Științific pentru fiecare caz în parte.

Munca de restaurare a frescelor vechi cuprinde astăzi în U.R.S.S. următoarele etape : îndepărtarea picturilor străine, a murdăriei și a sărurilor, consolidarea fondului de frescă, consolidarea suprafeței pictate, scoaterea frescelor de pe pereți și montarea lor în rame.

Curățirea picturii în frescă. Metodele întrebuițate sînt determinate de felul straturilor care o acoperă : varul, tencuiala, cleiul se înlătură prin spălarea cu apă curată (tampon de vată, burete) și întrebuițarea — cu foarte mare atenție — a cuțitului elastic, a scalpului și a periștelor moi (varul de pe pictura în tempera se îndepărtează cu aluat sau miez de piine, pentru a evita înmuierea prea tare). Cu foarte mare greutate se curăță însă sărurile — și buna reușită a lucrării e în funcție de dibăcia meșterului. Pictura în tempera care ar acoperi fresca se înlătură tot cu apă curată, dar uneori și cu o soluție slabă de acizi, care trebuie însă neutralizată. Foarte greu se îndepărtează de pe frescă picturile în ulei. Solventul întrebuițat era dicloretanul, în soluție sau pastă, cu rezultate foarte bune, atît pentru dezgolirea frescei cît și a temperei.

Dezavantajul mare e însă acela că dăunează sănătatea muncitorilor. Prin folosirea dicloretanului s-au descoperit frescele aripii Mihailovsk de la Catedrala sf. Sofia din Kiev, icoanele sfinților și pe stlpii navei centrale de pe aceeași biserică, friza în tempera care reprezintă vînătoarea din sala palatului Buhin, partea de sus a frescelor din biserică georgiană „Maica Domnului” din Moscova ș.a.

Consolidarea grundului în frescă. Prima consolidare a fragmentelor frescei prin tencuirea locurilor ce au fost pierdute s-a făcut în 1909 în cadrul principiului „fragmentației”, de către P. I. Iukin, care a folosit un ciment asemănător cu tencuielile vechi (se dă rețeta). „Atelierle de Stat pentru Restaurație” folosesc gipsul : M. I. Epaneșnikov a restaurat astfel, în 1920 catedrala Kremlinului, iar restauratorul A. I. Popov a consolidat în 1930 cu același procedeu o icoană de pe altarul bisericii Fedor Stratulat din Novgorod. Galețiile Tretiakov fac această tencuială în umplutură cu spumă de mare și o soluție de caseină.

Cele trei feluri de consolidări a tencuiei în frescă se folosesc și astăzi. În ultimii ani, s-a întrebuițat la lucrările mari (din Novgorod, Pskov), un ciment special, cu rezultate foarte bune. Se consolidează în special frescele pe marginea fragmentelor și în cazul dezlipirii marginilor de perete. Caseina e foarte bună la „chituiră” și la consolidarea frescelor pe margini — s-a folosit la catedrala Kremlinului din Moscova.

Nu s-a găsit încă metoda de fixare a tencuiei la piatră și cărămizii fărîmîțate.

Consolidarea stratului de culori cuprinde principial metodele de fixare a suprafeței frescei, atacată parțial sau total cu diferite soluții de cleiuri. Aceste cleiuri trebuie să îndeplinească multe condiții : să fixeze bine, să nu se modifice la umezeală și lumină, să nu influențeze coloritul frescei etc. Cleaveurile animale (de pește, copită etc.) se umflă la umezeală și prind mușegai. Cleaveul de ouă se folosește îndeosebi la pictura în tempera.

Cleaveurile vegetale : cele de arbori sînt excluse. Cleaveul de caseină, după rețeta chimistului A. D. Givargin, a dat rezultate destul de bune — frescele trebuie însă ferite de umezeală.

Consolidarea suprafeței de culori se face — după ce s-a dezinfectat mai întîi locul cu o soluție de formalină — stropindu-se soluția de clei cu un pulverizator gen pastel sau cărbune. Cînd culorile se coajesc, soluția se face mai densă și se introduce sub foițele culorii dezlipite cu o pensulă subțire, se apasă apoi ușor pe deasupra.

Ridicarea frescelor de pe pereți și fixarea lor în rame de lemn este o muncă grea și migăloasă. Se folosește acolo unde pictura murală nu poate fi păstrată.

Restaurarea monumentelor picturale vechi din U.R.S.S. s-a dovedit a fi nu numai o artă a cărei

reușită este în funcție de măiestria executantului — ci o adevărată știință. Cele cuprinse în articolul sintetizat de noi, e bine să fie știute mai ales de preoți în paza cărora se găsesc cele mai multe din monumentele noastre istorice.

C. V. Pușcașu

Prof. HANS HOFF, *Vorbildlicher Wiederaufbau einer Stadt in Süd Deutschland*, în „Deutsche Architektur”, an IV, (1955), nr. 5, pp. 230 — 233, cu 4 planuri, 2 machete, 2 schițe și 3 fotografii.

Este vorba de cunoscuta stațiune de cură *Freudenstadt* de pe culmea munților Pădurea Neagră, între Württemberg și Baden. În anul 1586, ducele Friedrich de Württemberg a dat ordin arhitectului său Heinrich Schickhardt să-i întocmească un plan pentru construirea unui oraș întărit la această trecătoare însemnată din Valea Dunării în cea a Rinului. Construcția noului oraș era foarte mult determinată și de minele din apropiere. Primul proiect, după principiul medieval : castelul prevăzut în locul cel mai întărit, dar în marginea orașului, a fost respins de duce ca „nemodern”

S-a admis un nou plan al unui oraș de formă pătrată cu piață în mijloc și în centru castelul medieval inconjurat cu apă. Străzile trebuiau să fie paralele cu laturile pătrate ale orașului și intrarea în localitate urma să se facă prin patru porți din direcția punctelor cardinale. Casele nu aveau curți, erau perpendiculare pe stradă și trebuiau lucrate în stilul Renașterii.

Din planul propus numai castelul nu a fost executat. În partea de sud a pieței, Schickhardt a construit o „biserică de colț”, singura care a rămas după incendiul din 1632. La începutul secolului al XIX-lea s-au dărimat întăriturile și orașul s-a întins, haotic și fără ordine, în afară.

În timpul celui de al doilea război mondial, vatra orașului a fost distrusă, aproape total, prin bombardament și incendiile provocate de acesta.

Problemele care se puneau după război erau : dacă vatra orașului trebuie reconstruită așa cum a fost, sau să i se dea un plan nou. A învins părerea primă a administrației construcției orașului. Între 1945 — 1950 s-au făcut cca 40 proiecte, dintre care s-a admis cel care a păstrat forma istorică, medievală a orașului. Prima remarcă la acest plan e aceea că — pentru simetrie — în colțul de nord al pieței s-a prevăzut o nouă clădire a Sfatului („Rathaus”). În jumătatea de sud a pieței s-a făcut o zonă de verdeață, iar în partea de nord noua clădire a poștei, cu gară pentru omnibuse, și o casă a orașului („Stadthaus”) ca sediu și centru de întîlnire pentru străini („Tagungshaus und Fremdenverkehrszentrum”). Reconstrucția a păstrat casele perpendiculare pe stradă — fără curți — cu acoperișurile, de la una la alta, în formă de șa. Pentru a se înălțura monotonia liniilor de creastă, fațadele dinspre stradă au o bogată variație de coame mici